

ИНТЕРВЮ С Г-ЖА ТОДОРКА БОБЕВА

- Какво си спомняте за екологичната обстановка в Русе през 80-те години на 20. век?

- 80-те години имаше емисии, които замърсяваха въздуха на града. Това бяха емисиите на русенските заводи. Но това не бяха нещата, които до такава степен притискаха дишането на русенци. Въпреки оскъдната информация тогава, ние си позволихме да искаме справка от РИООС. Естествено, емисиите на заводите бяха скривани, но спрямо останалите елементи на въздуха не допринасяха кой знае колко. Усещаше се в моментите, когато изхвърляха някои отпадъчни вещества, най-вече в „Здравец-Север“, където е територията на „Петър Караминчев“, а в другия край на града – не. И съответно обратното. Това беше районно обгазяване. Усеща се една неприятна миризма на горен балатум. Пречеше на дишането, но бяха частични.

Но замърсяването от Румъния беше нещо страшно. Не можеше да се диша и от мъглата не се виждаше нищо. Ставаха катастрофи от факта, че не виждаш колата пред себе си. На Дунав мост, заради ниската kota на територията, се образуваха верижни катастрофи.

Хлорът е тежък елемент и се отлага в короните на дърветата. В Парка на младежта ние правехме забележки на директорките на градините да не извеждат децата. Когато имаше вятър, той раздухваше хлора и покрай квартал „Чародейка“ и училище „Никола Обретенов“ се разнасяше нагоре. 1983-84 г. обгазяванията бяха много силни.

- Откъде получаваште информация, че тези обгазявания идват от Румъния?

- Когато през 1988г. се свързахме с много хора, наши приятели от София, имахме пробонабиращи ампули, в които на разсъмване с наши коли, с наши пари, сме събирали въз-

дух в тях от брега на Дунава и по влака сме ги изпращали в БАН. Наши приятели в лабораторията ги дешифрираха. Същите тези по времето, когато Жельо Желев става президент, получават от него апаратура за проверка на храната. Такъв апарат подари и на нас и ние го монтирахме в Общината. Същите тези колеги, които са семейство химици, бяха командировани в Русе. Правехме заедно замерванията. На 2 юни 1990 г. беше нашата най-голяма демонстрация на Дунав мост, където ние бяхме вече с готовите изводи на химиците от събраните от нас проби, разглеждани в БАН и приети като истина, дори преведени на английски. Ние ги размахвахме на моста. Когато тръгнаха да разговарят с румънците, успяхме да „набутаме“ съпругата на химика в групата, за да присъства на провеждането на тези разговори. По време на разговорите тя, като специалист, започва аргументирано да говори по темата. Все пак проблемът остана нерешен, защото правителството се смени и искаше да запази добрите отношения с Румъния. Ние продължихме да работим като „Екогласност“, което учредихме след 10. 11. 1989 г. Членовете на нашата организация бяха над 500 души. Всички тези хора идваха при мен и си подаваха доброволно молбите за членство.

Никого не сме взели насила в организацията. Мотото ни беше: „Чистота навсякъде и за всичко“. Тогава започнахме да решаваме и други екологични проблеми на града, в смисъл такъв, че започнаха да се увеличават зелените площи. Намесихме се дори в работата на завод „Петър Караминчев“ и ги принудихме да променят нещата. Те направиха пречиствателна станция. Аз имам афинитет към събирането на документи и така събирах и събирах, до преди 3 години, когато предадох три-четири чувала с такива документи на Държавен архив и Веселина Антонова. Това я провокира да направи филма „Шест жени“. Много ни огорчи това, че ня-

кои русенци смятаха, че някой ни е платил и организирал да направим този протест. Това беше най-ужасното, което чухме за себе си, защото никой от нас не искаше да влиза в политиката и досега е така. Ние бяхме учредители на секцията „Екогласност“, но въпреки това не членувахме никъде. А това да не членуваш в партия си беше нещо много сериозно, защото получаваш работа, ако си член на партията, ставаш началник, ако си член на партията. Но ние бяхме безпартийни и напористи и затова имахме куража да направим всичко това.

- Известни ли са ви други замърсители освен румънския завод?

- Това са заводите „Оргахим“, „Петър Караминчев“, които произвеждаха химични продукти и водеха да частично замърсяване. Но това не беше проблемът на Русе. Той идваше от „братята“ румънци.

- По кое време на денонощието бяха обгазяванията?

- Обикновено румънците през нощта след 2 часа изпусаха своите сериозни емисии, когато хората вече са се отпуснали, заспали. През деня хората усещаха, роптаеха, обаждана се на партийни секретари, директори, но все още имаше „напрежение“ във въздуха.

- Кога става ясно, че точно румънския завод пуска този хлор?

- Това беше ясно още 1988 г. с пробонабирането. Абсолютно беше ясно! То се знаеше още от 1976 г., когато „великата съпруга“ Елена Чеушеску полагаше основите на химическия комбинат по поречието на река Дунав. Тодор Живков присъства на полагането на първата копка на химическия завод в Гюргево. Даже 1988 г. го бях цитирала пред един заместник-министър на екологията. Всички знаеха откъде идва проблемът, но никой не иска да го признае. Както и сега никой не казва нищо за сегашната управа.

- Обгазяванията влияха ли на Вашата работа?

- От 1985 г. имахме случаи на припадане на хората, които работеха навън. По това време в „Здравец Изток”, комплекс „Родина”, „Чародейка”, „Дружба” – 1, 2, 3 ние правехме най-масовото засаждане на растителност, като предварително подготвиха терена. Засаждахме храсти, дървета. Това означава, че ние бяхме непрекъснато навън. Хората припадаха, задушаваша се, а ние викахме бърза помощ. В парка на младежта ние намирахме умрели гълъби, нападали в цветята. Толкова много им влияеше хлорът.

- Кога и как решихте да започнете протестите?

- Ние създавахме красотата, „зелените дробове” на този град, а в същото време виждаш как хората припадат. Просто ставаш съпричастен с проблема. И не само тези, които са припадали, и ние имахме усещане за дискомфорт. Пролетта на 1986 започнахме да си мислим какво можем да направим, тъй като обгазяванията вече бяха сериозни.

- В какво се изразяваха първоначалните Ви протестни действия?

- Първата идея, колкото и наивно да звучи, е следната. С госпожа Цонка Букурова бяхме започнали с едни малки буквички да пишем призови. Но това се оказа наистина трудоемко. Не можехме да използваме пишеща машина, защото можеше да бъдем проследени. И продължихме да мислим за нещо по-оригинално.

Така мина есента на 1986 и пролетта на 1987 ние не можехме да чакаме повече. Събирахме се тук („Паркстрой”), както ние го наричаме „островът на свободата”, и решихме да се дегизираме. Ще слагаме перуки и костюми, които можехме да осигурим лесно, защото имаме приятели в театъра и операта. На няколко места ще напишем по стените и паркингите с блажна боя. Направихме шаблони, но в последния момент се разубедихме заради сестрата на Букурова – Вяра.

Стигнала до извода, че някой от нас ще бъдат арестувани, а после и другите, и че няма да има гласност за нашите действия, успя да ни разубеди. Насърчи ни да се изправим лице в лице с проблема. Решихме да бъде открито, но трябваше да почакаме, за да се получи сериозно.

- Какво Ви накара да протестирайте пред Партийния дом?

- На 23 септември 1987 г. на площада се връзват пионерските връзки. Площадът пълен с деца, а на всичкото отгоре имаше обгазяване. Организаторите решили, че може да се случи нещо, и има една линейка, паркирана в левия ъгъл, та ако припадне някое дете, да го изнесат. Тогава обгазяването беше ужасно! Възмутихме се, че никой не отложи тържеството. Децата строени, сложили си новите връзки на устата и церемонията продължава. Това беше моментът. Шест жени решихме в 5 часа в къщата на една наша колежка, че в понеделник в 2 часа ние излизаме на площада. Заклехме се на Библията. Веднага накупувахме картоните и се качваме на тавана да пишем лозунгите. Всяка от нас трябваше да се обади на приятели, на познати семейства. Аз лично се бях обадила на не по-малко от двайсетина семейства, за които знаех, че са им болни децата и се притесняваха за тях, и искаха да се изселят от града. За моя изненада, няколко дни след демонстрацията разбрах, че са се уплашили и не са дошли. И нас ни беше страх, но бяхме там.

Аз знаех, че съм подслушвана, чувах щракването по телефона, но въпреки всичко въртях, както и всички останали. Накарах моя работничка да се обади на председателите, за да им каже, че протестите са разрешени. Благородна лъжа! Обаждам се в телевизията, но те ми отказаха. Наши колеги от Драгажен флот, Изчислителния център и Проектантска организация са се обаждали в предаването „Хоризонт“ на радиото, писали са анонимно. Имахме готовност за тяхна

подкрепа. Сутринта в 9 часа се обаждат на нашия генерален директор да кажат, че има забрана за протеста. Не задължих нито един от работниците си да дойде, но те дойдоха всички. Сложихме лозунгите в камнионите и тръгнахме към площада. Предварително пратихме наша колежка да провери положението на площада. Тя се върна уплашена, заради затворените улици и милиционерите, и отказа да протестира. Отиваме на площада и нямаше други хора. Милиционерите ни гледаха и ние тях. Извадихме лозунгите и дойдоха и другите колеги и участници. Тръгнахме напред към стъпалата. Полицаите не знаеха как ще реагираме. Спряха ни на два метра от тях. Вътре беше целият партиен състав на града, поразен от нашия митинг. Петнадесет минути имаше огромно мълчание. Излезе Иван Андреев, за да ни убеди, че няма проблем.

- Как организирахте най-голямата демонстрация на 10 февруари 1988 г.?

- След 4 февруари започнахме организация за най-големия протест на 10 февруари в 13.30 часа. Град Русе тогава не беше областен град и това беше най-великата гавра с Русчук-а. Разград беше областен град. И цялото войнство на Министерския съвет беше на гости на областния управител в Разград. Ние бяхме прованса на Разград. И това беше повод русенци да роптаят срещу властта. Организирахме демонстрацията на майките с количките. В последния момент разбрахме, че другарите идват в Русе. И по пътя за Русе им се казва какво става на площада. Бяхме написали лозунгите и се чудехме как да ги скрием, за да не ги открият. И ги сложихме под дупенцата на бебенцата. В последния момент ги извадихме и разпънахме. Започнахме да обикаляме градината. Имаше толкова много хора, че началото и краят на колоната се сливаха. От партийния дом излязоха ръководителите и застанаха срещу нас. Пръв беше Гриша Филипов, усмихнат, но скоро видя, че всички ние сме измъчени. Не намериха ми-

крофон, на който да говори. После му дадоха мегафон, но се оказа, че е повреден. Този малък детайл беше в наша полза. Разбрахме, че малко по-късно на събрание в партийния дом се е карал по този повод. Те не можаха да се справят с този малък проблем, камо ли с голям.

На площада беше екип на студио „Екран“, който засне всичко. Щяха да подготвят филм и да ни се обадят, когато той е готов. На прожекцията в София присъстваха много хора, първите демократи. Гледайки филма, у тях възникна идеята за помощ на русенци, защото по техните думи сме направили нещо голямо. Предложиха да направят Комитет за защита на Русе. Междувременно се бяхме заели с организацията на демонстрация за 8-ми март, нищо, че ни следяха. Приятелите от София ни се обадиха, че на 8 март в 16.00 часа ще се излъчи филмът „Дишай“ и ще се учреди комитетът. Ние си заплачихме куверта за тържеството за 8 март в хотел „Рига“ и така заблудихме всички, че ще присъстваме там. А всъщност си взехме билети за самолета за София същия ден. На летището в Щръклево имаше голяма буря – вятър и дъжд, и самолетът закъсна 2 часа. В 16.30 часа пристигнахме в Дома на киното в София заедно с Нешка Робева, която също е била поканена като учредител на комитета. Това беше вторият най-възбуждаващ момент в живота ми. Салонът в Дома на киното в София беше пълен с хора и милиционери и изглеждаше така, сякаш зад всеки човек има по един милиционер. Въпреки това около 400 души се записаха като учредители на комитета. Сред тях бяха и съдателите по-късно на СДС. Когато влязохме вътре, от сцената казаха: „Жените от Русе пристигнаха!“ и се отвори пътека към сцената. Когато стигнахме до нея, започнаха едни бурни, бурни аплодисменти. Водещият каза: „Поклон пред жените на Русе!“. Така горда се чувствах, когато излизах от родилния дом със сина си Калоян на ръце. Такова уважение от страна на тези хора, а ние бяхме обикновени

жени, които бяха придобили смелост да кажат какво мислят.

Започнаха едни по-смели изказвания, които може би бяха провокирани от нас. Между тези хора имаше такива млади със завидно положение, които после загубиха работата си. Реакцията им към правителството, към начина на скриване на проблема, прикриването, избухна. Тогава се учреди комитет за защита на Русе и Георги Мишев беше избран за председател, Петър Слабков беше член. Приехме призив за защита на Русе, гласува се от цялото събрание. Същата вечер има постановка в театъра, свършва, г-н Слабаков излиза на сцената и прочита първия призив за защита на Русе пред публиката. На следващия ден го викат в ЦК на партията, където той е бил член. Пак същата вечер ние с Букурова пътуваме за Русе в спален вагон на влака и две момчета ни пазеха. Между нас имаше хора и ЦК на партията знаеше всичко за събранието. Сутринта, на слизане от влака, отиваме в Букурова да вземем по един душ, след което решаваме да отидем в Окръжния комитет на партията да кажем къде сме били и какво сме правили. Ние знаехме, че те имат информация, но това беше най-силният коз и ние ги шокирахме с отиването ни там. Казваме им: „Вчера беше 8-ми март, всяка българска жена има право да бъде, където си поиска, ние бяхме там, ние защитавахме своите деца, своята професия, своя град. Ние бяхме там и ние ви го казваме, за да не дойде изкривена при вас информацията.“

След 2-3 дни при нас идват другари от милицията и ние им отговаряме по същия начин. Продължихме да реагираме по различни начини, имаше събирания. Проблемът не можеше да остане така. Вдигна се голям шум и Европа започна да говори. Радио „Deutsche Welle“ дори съобщи за проблема, което за него време беше нещо наистина сериозно. Есента на 1988 г. се организира една българо-румънска група, която за пръв път влезе във „Верахим“ и се видя какво представлява

заводът. Аз не бях там, но Букурова влезе и успя да вземе едно парче от производството им. Ние го изпратихме в БАН за анализ, където се установи, че това са органични елементи, които имат голямо въздействие върху костната система на хората. Установи се, че не беше само хлор, който задушаваше, а беше органика, което беше още по-трагично. Под натиска на обществеността в Русе една от площадките на завода се затвори, защото е корозирала от хлора и проводът капе. Но останалите площадки продължиха да работят.

- Някой от Вашите началници и ръководители оказвал ли Ви е някакъв натиск по време на тези протести?

- Да! На първата демонстрация, когато пишех последния си лозунг, дойдоха от ръководството. Казаха ми: „Знаеш, че има забрана!“, а аз отвърщам: „Да, знам.“ Питат пак: „Ще отидеш ли?“, а аз – „Да, ще отида“. И последният въпрос беше: „Защо?“ Имаше празник на строителите и аз навършвах 40 години. Получих грамота „Почетен гражданин на град Русе“. Същият този, който ме разпитваше, ме беше наградил. Аз само му казах: „Когато кажа, че ще свърша нещо, то става така, както съм казала и в точно определени срокове. Няма да подведа хората, които са повярвали в мен!“ Можеше да бъде уволнена, но това не ме спря. След първата демонстрация бяхме привикани в милицията и ни разпитваха. Другият инцидент е по време на изборите. Върнах се къщи към 10 вечерта и си почивах, когато нещо изтрещя над главата ми. Бяха сачми. Нацепиха ми прозореца, но мен не успяха да ме уцелят.

- Имате ли Ваши роднини и приятели, които са се изселили от Русе по време на обгазяванията?

- Точно мои приятели нямам. Имам познати, които заминаха и не се върнаха. Имаше хора, които много искаха да се махнат от града, но вече не помня имената им. Трудно беше дори да се вземе разрешение за напускане, изискваше

се много труд, някой се изселиха „нелегално”. Помагаха им познати за намирането на работа и жилище. Обикновено отиваха в Балкана – Трявна, Плевен и други.

- Познавате ли такива, които са се върнали по-късно в Русе?

- Да, има такива. Върнаха се, защото те си обичат града. Една от майките с колички – Надя Петрова, и Петьо отидоха в Плевен, но после се върнаха. Всички близки, жилищата, работата им беше тук. Три-четири години бяха там.

Възраст – 61 г.; средно образование, служител в „Парк-строй”.

Април 2008 г.

Интервюто е проведено от Ангелина Петрова и Жанет Дилова.

